

Nógrád megye története IV.

Meglepő válasznak lehetnek tanúi a tv-nézők egy, az elmúlt hónapokban bemutatott riportműsor végén. A riportert tí. miután a tanyán lakó családdal számbavette, hogy a cselédsorból kiindulva hová fejlődtek életviszonyaik, és feltette a kérdést, hogy vajon mire emlékeznek legkevésbé szívesen a mögöttük álló időszakból, azt a választ kapta, hogy az ötvenes évek elejére, a terménybegyűjtés korszakára.

Jól mutatja ez a kis villanásnyi megnyilatkozás, hogy az ember, a szemtanú, aki a valóságnak mindig csak egy mikronnyi szektorát tudja látószögébe befogni és ez az érzékelése is át meg át van szöve szubjektív elemekkel, történelmi súlyú eredmények birtokában is hajlamos arra, hogy akárha lényegtelen elemeket emeljen különösen fontosá. Kétségtelen, hogy minden történelmi korszak (s így szocialista fejlődésünk első két évtizede is) számos ellentmondást hordoz magában, olyanokat, melyek látszólag vagy valóságosan szemben állnak a politikai hatalom célkitűzéseivel. Abban, hogy az ember eligazodjék ezeknek az ellentmondásoknak útvesztőiben, és hogy szinte a kulisszák mögé is betekintve világosan láthassa az összefüggéseket, az erőfeszítéseket (s az ezzel elkerülhetetlenül együtt járó kudarcokat), melyek végül is a mindenki által átélt és elismert eredményekhez vezetnek, döntő fontossága van a kortörténet művelésének. Ami éppen azt tűzi ki célul, hogy rögzítse a közelmúlt jelenbe nyúló mozzanatait, jellegzetességeit, eseményeit és így segítse hozzá az érdeklődőket a lényeges és lényegtelen elemek világos különválasztásához, az események és jelenségek szubjektivitástól mentes értékeléséhez és ezzel legújabb kori történelmi fejlődésünk helyes, a valóságnak megfelelő szemléletéhez. És ez a helyes szemlélet segít rávilágítani arra az összetartó erőre, amit éppen a közös célért folytatott, bármi sok áldozattal is járó harc jelent mindannyiunk számára. Mert helyesen állapítja meg Klaniczay Tibor a nemzeti hagyományról (a Kortárs ez évi 5. számában) írt cikkében: nem szabad abban az illúzióban ringatnunk magunkat, hogy szocialista államunk polgárai azért élnek és maradnak meg hazájukban, mert mindegyikük számára itt a legkönnyebb élni, jobb, mint bárhol másutt. A hagyománynak, a megtett útnak és a vele járó áldozatoknak az ébrentartása, annak a nemegyszer keserves folyamatnak a felidézése, amely a jelenben élvezett eredményekhez vezetett, igenis a legjelentősebb, minden anyagi jólétnél erősebb tényezője egy adott közösség belső kohéziójának.

Ezért kell nagy örömmel üdvözlőnk minden olyan munkát, amely ehhez hozzásegít minket.

Néhány részletkérdéssel foglalkozó, különféle kötetekben megjelent hosszabb-rövidebb tanulmányoktól eltekintve azonban olyan kortörténelmi feldolgozás, amely szocialista fejlődésünk első két évtizedének valamennyi fontos kérdését az elmondotaknak megfelelően elemezve mutatná be egy szűkebb terület, egy megye közelmúltját, mindeddig csak egy készült hazánkban — a Borsod megyei monográfia. Ez azonban az adott szűk terjedelem határai között nem vállalkozhatott még arra sem, hogy többet adjon egy vázlatos, sommás összefoglalásnál.

Nógrád megye sorsáért aggódó, azt figyelemmel kísérő közvéleményünk ezért joggal lehet büszke most arra, hogy a megyetörténet IV. köteteként olyan feldolgozást kaphat kézhez (Jakab Sándor tollából), amely több, mint 300 oldalon ad összefoglalót a felszabadulás óta eltelt első két évtized, pontosabban 17 év legfontosabb eseményeiről, problémáiról. A munka három fő fejezete közül az első 1948-ig, a szocialista forradalom győzelméig ismerteti a legfontosabb kérdéseket. Itt viszonylag járt úton mehetett végig a szerző, hiszen e korszak főbb témáit, a háborús károkat, a felszabadulás után működő népi szervek tevékenységét, a földosztást, a választásokat már viszonylag sok tanulmány taglalta eddig is, nem egy megyei kiadvány is foglalkozott már ezekkel a kérdésekkel.

A szocializmus építésének kezdeteivel és ellentmondásaival foglalkozó második rész, mely 1948—1956. időszakát veszi vizsgálat alá, már úttörő feladatra vállalkozik, amikor e nagy fontosságú évek kendőzetlenül őszinte bemutatásával tárja fel az ellentmondásosságukban is imponáló erőfeszítéseket és azok eredményeit, melyek megvetették alapját a megye ma is tartó fejlődésének (kiemelve azt és egyben a megye dolgozó lakosságát a sok évszázadra visszanyúló hátrányos helyzetéből). Az ipar és mezőgazdaság fejlődése, a szilárd munkáshatalom kialakulása ezekben az években vette kezdetét, de ez a folyamat korántsem volt zökkenőmentes. Szinte felforrósodik a mű, mikor ennek az időszaknak azokat az ellentmondásait mutatja be, amelyek ha nehezítették is, de végül mégsem akadályozhatták meg szocialista rendszerünk egészséges kibontakozását. Így először olvashat az érdeklődő a párt politikájának torzulásairól, melyek végül is oda vezettek, hogy a szerző a MDP „uralkodásáról” beszélhet, amikor a pártmunka szinte teljesen egybefolyt a tanácsi munkával és arra az — egyébként helyes — elvre alapozódva, hogy nálunk mindenért a kommunisták a felelősek, a pártszervek tevékenysége operatív, napi feladatok ellátására is kiterjedt; itt talál-

kozunk először azoknak a nehézségeknek az elemzésével, amelyek a megye iparosításának nagy folyamatát — az országos helyzethez hasonlóan — számottevően megnehezítették; mint amilyenek az alapanyag (a megye esetében döntő fontosságú szén minőségi) problémái, az üzemek gyártási profiljának tisztázatlansága, a munkásságra súlyos teherként nehezedő „permanens normarendezés” és a munkaverseny-mozgalom egyéb fonásai, a munkásság életkörülményeiben bekövetkezett stagnálás, a közellátási problémák, a békekölcsönök jegyeztetése, a lakáviszonyok elmaradottsága és az ipar koncentráltsága, amely a latens munkanélküliség veszélyét hordta állandóan magában. Ez a fejezet mutatja be a mezőgazdaság szocialista átszervezésének első lépéseit, melyek szintén nem voltak problémamentesek. Közrejátszott ebben az, hogy a megyében viszonylag magas volt a kisparasztk aránya, kevés volt a nagygazda, ebből következően a falusi osztályharc fenntartása érdekében a kulákkategória kibővítése vált szükségessé (Nógrádban vezették be a „politikai kulák” fogalmát), ehhez járult még a nógrádi földek rossz minősége, a kedvezőtlen adottságok, valamint az a tény, hogy a pártbizottságok főként ipari munkásokból állottak, akik nem érezték át a problémákat és ezért a feltételektől független, gyors kollektivizálást tűzték ki célul. Ez természetesen gyakran adminisztratív eszközök alkalmazásához vezetett, valamint a számszerű eredmények erőltetése révén valóságos hadigazdálkodás jellegűt adott a mezőgazdaság fejlesztésének.

Mindezeknek az ellentmondásoknak a bemutatása adja a kötet egyik legnagyobb értékét, hiszen azáltal, hogy rámutat, milyen keserves küzdelmek és sok áldozat árán született meg az új, hallatlan mértékben növekvő nemcsak a mű, hanem egész rendszerünk és politikánk hitelét, kifogva a szelet azok vitorlájából, akik még ma is hajlandók arra célozni, hogy politikai-társadalmi rendszerünk megváltozott, eredeti célkitűzéseitől elhajlott. A kötet világosan mutat ugyanis rá, hogy az akkori és mai eredmények mögött ugyanaz az erő, ugyanaz a párt áll, amely — igaz — emberekből tevődik össze, akik sokat és nagyot is tévedhetnek, de a szervezett belső kontroll előbb-utóbb mindenképpen helyrehozza ezeket a hibákat. Jól látható ez abból is, hogy a különböző problémák megoldását célzó országos és megyei párthatározatok hogyan közeledtek egyre tisztultabban, egyre világosabban a helyes megoldások létrehozatalához.

A kötet harmadik nagy fejezete a néphatalom megszilárdulásának, a szocializmus alapjai lerakásának folyamatáról ad az előbbieknél némileg már vázlatosabb, összefoglaló jellegű képet. E korszak beve-

zetőjeként ismét mint újdonságot olvashatjuk annak az 1956-os ellenforradalomnak megyei eseménytörténetét és jellemzését, amely — Budapestet leszámítva — aligha vezetett olyan tragikus végkifejlethez, mint éppen a megye székhelyén, Salgótarjánban. Az ellenforradalmat követő évek bemutatásában kiemelt helyet kapott a gazdasági konszolidáció, mely ugyan szintén nem volt mentes minden ellentmondástól (gondoljunk csak a bányák fejlesztési problémáira, vagy a műszaki fejlesztést gátló objektív és szubjektív tényezőkre, melyek között még olyan, az ipari forradalom korszakára emlékeztető elemek is megtalálhatók voltak, mint az, hogy a munkások a „kenyerüket féltették” az intenzív fejlesztéstől), de végül is oda vezetett, hogy a megye iparában so-

ha nem tapasztalt (és máig tartó) fejlődés indulhatott meg. Ugyanígy világosan áll előttünk a mezőgazdaság szocialista átszervezésének újabb nagy lendületet vevő szakasza, melynek eredményeként a megye szántóterületének 1967-ben még csak 6,3 százalékán tevékenykedő termelőszövetkezetek 1962-re már a terület 96 százalékát vették művelés alá. A fejlődés folyamatát szabályozó és helyes mederbe terelő határozatok részletes ismertetése ennél a témánál (és más kérdéseknél is) világosan mutatja, hogy a történések háttérében a párt elméleti megfontolásai állanak. Éppen ez az oka annak is, hogy első pillantra talán aránytalanul is sok helyet kapott az egész kötetben a párt belső kérdéseinek, politikájának, szervezeti problémáinak vizsgálata. Ez azonban teljes mértékben indokolt, éppen abból a megfontolásból kiindulva, hogy a mozgató erőt, az események továbbvitelét, a felmerült nehézségek leküzdőjét mindig is a párt vezette dolgozó rétegek jelentették. Még akkor is el kell fogadnunk ezt az arányt, ha azt láthatjuk, hogy egyes kérdések a kötetben meglehetősen háttérbe szorultak: így különösen a társadalom és az egyes ember kapcsolatát oly kifejezően szemléltető tanácsi igazgatás kérdései, vagy a szocialista társadalom jellegének gazdagításában oly jelentős kulturális eredmények, melyek a kötetben csak jelzésszerűen jelentkeznek.

Klanczay Tibor már idézett tanulmányában említi, de egyébként is köztudott, hogy a történelem népszerűsítése és tanítása messze elmarad a szükséges színvonalról és éppen ezért nélkülözi a kívánatos hatóerőt. Ez nem utolsósorban abból következik, hogy a történelem — a laikusok számára — egyre kevésbé válik érdekessé. Nos a Nógrád megye történetének negyedik kötete cseppet sincs híjával az érdekességnek: hiszen olyan dolgokról ír, a szocializmus építése hőskorának olyan problémáit villantja fel, melynek elolvasása — különösen azok számára, akik átéltek a feldolgozott korszakot — egy izgalmas regénnyel való megismerkedéshez hasonló hatást válthat ki.

Az idézett tanulmány még annak az aggálynak is kifejezést ad, hogy korunk történetírása, hagyományápolása hajlamos a figyelemnek a régebbi századokról való

elterelésére és ezzel nemzeti hagyományunk csonkítására. Kötetünk esetében ez az aggály is eloszlik, hiszen nem egy kiragadott korszak önálló, mindentől független feldolgozásával állunk szemben, hanem egy négykötetes mű utolsó kötetével, amely a plasztikusan ábrázolt elmúlt évszázadok és évtizedek sok viszontagsága utáni végső nagy elrendeződést, a megye lakossága életében előállott, azelőtt soha nem tapasztalt mérvű változást írja le, mint egy világosan nyomon követhető folyamat utolsó fázisát. A korábbi kötetekhez fűződő kapcsolatot egyébként jól segíti a négy kötethez készült és itt közölt hely-, név- és tárgymutató, valamint a megye helységeinek néhány fontos adatát közlő, a fejlődést is bizonyos mértékben érzékeltető adattár is.

Schneider Miklós

KISS KÁROLY

Nincs megállás

Kiss Károlynak, a magyar munkásmozgalom kiemelkedő harcosának **Nincs megállás** című visszaemlékezése tényanyagban rendkívül gazdag, tudományos megalapozottságú. E Nógrád megyei vonatkozásokat is tartalmazó könyv nemcsak több szempontjából újat adó történeti munka, hanem fordulatokban gazdag, olvasmányos mű is. A kiadvány egyik fő értéke abban rejlik, hogy egy, a magyar munkásmozgalom szempontjából is jelentős korszak jobb megismeréséhez nyújt támpontot. Úgy mutatja be egy Horthy-fasiszta korszakbeli kommunista vezető legális, de legfőképpen illegális munkáját, hogy az megfeleljen a történeti hűségnek, kerülje a hamis csillogást, mégis ábrázolja azt a forradalmi optimizmust, amely a KMP harcosaiban élt.

Olyan forradalmár portréjának felszabadulást megelőző korszakával ismerkedhet meg az olvasó, aki az 1920-as évek elején (mint bőripari munkás) először a szakszervezetben, majd a KMP illegális munkájában tevékenykedett. A forradalmi munkásmozgalomban való részvételétől kezdve szakadatlan üldöztetések, zaklatások, súlyos megpróbáltatások közepette zajlott élete. Számos esetben nézett szembe kilátástalannak tűnő helyzetekkel, amikor a legszigorúbb konspirációs szabályok ellenére szabadsága, sőt élete is kockán forogott. Optimizmusa és ezzel párosuló bátorsága, higgadtsága, helyzetfelismerése azonban sohasem hagyta cserben. A rendkívül szigorú konspiráció következtében is szinte elkerülhetetlen lebukások alkalmával sem veszítette el hidegvérét. Ugyanakkor nem tekintette magát hősnak, féltelmet nem ismerő harcosnak, olyannak, aki sohasem gondolt a várható következményekre.

A könyv számos értékes útbaigazítást ad a KMP konspirációs hibáiról is. A szerző börtönbüntetése alatt szerzett tudomást az 1930-ban kezdődő lebukásokról. Elsőként Csapó József, Házi Ferenc és a KMP II.

kongresszusáról hazaérkezett Füst Zoltán, valamint Réti László került rendőrkézre. Cellatársaival beszélgetve, de a mozgalom eddigi útját is vizsgálva arra a következtetésre jutott, hogy a lebukásokat konspirációs hibák mellett spiclik okozták. A sorozatos lebukások a KMP külföldi bizottságát is nyugtalanították. A hazaküldött káderek egy része még a szokásos negyedévet sem tölthették szabadon. Hosszú vizsgálat után — miután számos kommunista vezető jutott börtönbe, egyesek pedig az akasztófa alá is — sikerült a párt felső kapcsolataiba beépült Oancz József árulót leleplezni és gyors úton „kivonni a forgalomból”, nehogy még többen essenek a fasiszta terror áldozatául.

Ma már egyre több hiteles képet kapunk a két világháború közötti időszak szovjetunióbeli állapotairól (elsősorban szovjet szerzők, memoirírók tollából). Kiss Károly, akit itthoni eredményes munkája alapján küldött ki a KMP Moszkvába egy év időtartamra, hogy tapasztalatokat szerezzen a Vörös Szakszervezeti Internacionálé munkájáról, eddigi ismereteinket számos ponton gazdagítja. Nemcsak Moszkva, a lüktető eleven nagyváros mindennapos eseményeivel ismertet meg a szerző, hanem betekintést nyújt a külföldi bizottság munkájába, az ott élő emigránsok életébe is.

Röviddel hazatérése után — amelyre a tervezettnél korábban került sor —, kellemetlen meglepetés érte. Egy köztörvényes bűnözőt köröző rendőrjárőr elfogta őt és társát, majd miután kiderült a „tévedés”, ismét a politikai rendőrség kezébe került, ahol jó ismerősként „üdvözölték”. Mindenáron terhelő vallomást akartak tőle kicsikarni. Ez a kegyetlen kínzások ellenére sem sikerült. Vascsovet tettek megkötözött keze és térde közé és fejfelé lógatva kezdték kínozni. „Gumibottal először keresztben, majd hosszában verték a talpamat. Néhány ütés után már nagyon fájt ez a művelet... Eltorzult arcom látványa zavarhatta őket a verés szakszerű végzésében” — emlékezik vissza a szerző a rendkívüli nehéz órákra. Bátorságának, szívósságának köszönhető, hogy nem tört meg és így nem szerezhetett tudomást sem korábbi itthoni illegális tevékenységéről, sem pedig moszkvai útjáról.

Élete izgalmakkal, fordulatokkal gazdag időszakának csúcspontját jelentette az 1936-os év, amikor át kellett vennie a Budapesti Pártbizottság munkáját, mert a pártbizottsági tagok közül már csak Kiss Károly volt szabadlábon. Nem kisebb feladatot kellett vállalnia, mint a KMP Központi Bizottsága feloszlását követő időszakkal együttjáró bizonytalanság fokozatos, türelmes felszámolását. A problémákat fokozta, hogy a külföldi bizottság a Komintern titkárságának határozatával ellentétben a szervezetek működésének szüneteltetését is utasításba adta. Meg kellett oldania a kádergondokat, a szervezetek vezetőit is meg kellett nyugtatnia. Ugyanakkor tovább kellett irányítani a kommunisták munkáját a megváltozott körülmények között.

Az 1940-es esztendő számára kellemetlen meglepetést hozott: Schveinitzer politikai rendőrségének emberei lefoglalták. Lebukása után a kistarcsai internáló táborba került. A szerző igen szemléletesen ismerteti könyvében az internáló tábor belső életét, a kapcsolatteremtés lehetőségeit a külvilággal. Bemutatja elvtársait, de olyan személy tevékenységének egy-egy mozzanatát is felvillantja, aki rémhírtérjesztés miatt került be néhány hétre, s aki a felszabadulás után nem késett jelentkezni a pártközpontban, hogy érdemei elismerésül — újságokat hozott be a politikai foglyoknak — magas külkereskedelmi állást kérjen. Mivel ezt nem kapta meg, sürgősen disszidált.

Az internáló tábor az Andrassy-laktanya követte, majd Nagykanizsa, ahol rönköket kellett raknia. Innen 1943. augusztus 23-án szabadult ki. Hét évi bujkálás után ismét saját nevén élhetett Budapesten. Elvtársai munkahelyet biztosítottak számára. 1944. március 19-én — amikor a németek az országot megszállták — ismét letartóztatták, majd Nagykanizsára szállították el. Szeptember 6-án szabadult és csatlakozott a kőbányai partizánokhoz. 1945. január 11-én találkozik a felszabadító szovjet harcosokkal. Útja ezután már sokkal könnyebb volt. Megkereste elvtársait és bekapcsolódott Budapest újjáépítésébe. Rövidesen a káderosztály megszervezését bízták rá az MKP központjában, tagja lett az Ideiglenes Nemzetgyűlésnek is.

Önéletírását Kiss Károly egy új, szebb korszak küszöbén szakítja meg azzal a gondolattal, hogy egy későbbi időpontban másik írásban számoljon be a felszabadulást követő időszakról.

(Kossuth, 1974)

M. P.

JIRI MUSIL

Lakásszociológia

Egyre sokasodnak azok a szociológiai tanulmányok, amelyek társadalmunk élető problémáira keresnek választ, s a tények feltárásával nyújtanak segítséget a tervezéshez, az előrelátáshoz, a cselekvéshez. A lakásépítés, a városépítés egyike azoknak a gondoknak, amelyek helyes megoldása csak akkor lehetséges, ha ismerjük jelenlegi lakásellátottságunkat és azokat az elvárásokat is, amelyeknek a közeli és a távoli jövőben a városoknak meg kell felelniük.

Úgy tűnhet, hogy a városépítés kizárólag gazdasági megfontolást kíván. Alaposabb vizsgálat után kiderül, hogy a lakásépítés üteme, a lakótelepek létrehozása és főleg a lakások elosztása politikai kérdés. Kik kapjanak elsősorban lakást? Kik maradjanak a régiekben? Kinek juttassanak állami, vagy szövetkezeti lakást, és kik építsenek magánérőből családi házat? Mindezekre a kérdésekre pontos, és az ér-

dekeltek számára lehetőleg megnyugtató választ kell találni. A helyes döntések érdekében nélkülözhetetlenek a tudományos ismeretek, ebben a témakörben többek között a lakásszociológia.

Az említett problémákat vizsgálja most megjelent könyvében Jiri Musil csehszlovák szociológus, aki jelentős városzociológiai kutatásai révén vált ismertté hazája határain túl is, az utóbbi években pedig sikerrel dolgozik az ENSZ európai gazdasági bizottságának szakértőjeként. Jelen munkájában arra törekedett, hogy felmutassa azokat az eredményeket és tapasztalatokat, melyeket a különböző országok a városépítés és a lakáshasználat terén elértek.

A könyvből kitűnik, hogy szociológiai kutatások segítségével tárható fel például, hogyan reagálnak az emberek saját környezetükre, beválnak-e a gyakorlatban azok az elképzelések, amelyeket az építészek megálmodnak az új városalakók számára. A gondot ugyanis nem csupán az egészségügyi, vagy szociális szempontokból kifogásolható lakások jelentik. A lakás és a család, vagy a lakás és a nagyobb közösség kapcsolatának vizsgálata megmutatja, hogy a látszólag megfelelő lakások is jelenthetnek konfliktusforrást a család egésze, vagy a család egy-egy tagja számára, ha nincsenek biztosítva a közösségi élet és ugyanakkor az elkülönülés, a magánélet feltételei.

A család válságát hirdető szociológusok és filozófusok egyik fő érve a család funkcióinak változásához kötik: azt állítják, hogy a család a fejlődés folyamán elvesztette hagyományos funkcióit, mindennek előtt a gazdasági funkcióját, amelyet eddig a kohézió egyik legfontosabb tényezőjeként tartottak számon.

Valóban ilyen nagymértékű átalakuláson ment át a család? A kötetben összegyűjtött adatok meggyőznek arról, hogy bizonyos tevékenységi formák valóban megszűntek a családon belül (Nem varrják otthon ruháikat, nem sütnék kenyeret stb.). Ugyanakkor tény az is, hogy a mezőgazdaságban és az élelmiszeriparban előállított termékek további feldolgozására van szükség ahhoz, hogy fogyaszthatóak legyenek. Vagyis, az üzemi termelés és a személyes fogyasztás között fontos láncszem a család körében végzett munka, amely során a megvásárolt élelmiszereket táplálkozásra alkalmasabbá teszik.

Mennyi időt kell erre a tevékenységre fordítani? Erre vonatkozóan nem állnak rendelkezésre kielégítő adatok. A szerző is csupán egy Svédországban végzett felmérésre tud hivatkozni, amely nem tükrözheti hűen sem a csehszlovák, sem a mi viszonyainkat, mégis figyelemre méltó megállapításokat tartalmaz. Az említett felmérés szerint Svédországban a bevásárlás, a főzés és az ehhez kapcsolódó munkák évente 2340 millió munkaórát emésztenek fel, míg az ipari termelésre ugyan ezen idő alatt csak 1290 millió munkaórát fordítanak. Ebből és más forrásokból származó adatokra támaszkodva állapítja meg a szerző, hogy „a család fogyasztási szem-

pontból fontos gazdasági egység marad... »üzembentartása« olyan mennyiségű munkát kíván, amely semmiben sem marad el az iparban felhasznált munka mennyisége mögött.»

A tervezők számára ebből nagyon sokféle következtetés adódik a lakás belső elrendezéséről. Egyet azonban külön is meg kell jegyezni. A konyha méreteit nem lehet korlátlanul csökkenteni anélkül, hogy az ne hatna vissza károsan a családra. A tervezők és városépítők gondját tovább növeli az a tény, hogy minden egyes család fejlődésének meghatározott szakaszait éli meg, kezdve a családalapítástól a gyermekek felnevelésén át az idős korig.

Az élelciklusok összefüggésében vizsgálja a szerző a lakások nagyságát, belső elrendezését, a lakószobák egymáshoz való viszonyát, funkcióját. Megállapítja, hogy az éppen kialakuló családok számára elegendő a kisméretű lakás. Később a gyermekek születésével nagyobb alapterületű és tagoltabb lakás a megfelelő. Mégis, a fiatalok már kezdetben olyan méretű lakás megszerzésére törekszenek, amely leendő családjuk maximális nagyságának felel meg. Erre azért kényszerülnek, meghosszabbodásával az összlakossághoz mert a lakáscsere ma még hosszadalmas, fárasztó folyamat, és nem is biztos, hogy megvalósítható a szükséges időre. Idősebb korban ismét a kisebb lakás jelenti a legjobb életfeltételt.

„Az eszményi megoldás az volna — írja a szerző —, ha a családok mindig a fejlődés egyes ciklusainak megfelelő nagyságú és összetételű lakásokba költözhetnének. majd idős emberek, akik egészségesek viszonyítva egyre nagyobb arányban él a fiatalabb generációtól eltérő igényeket lesznek, tehát önállóan lakhatnak, de akik Ennek természetesen az alapvető lakás-szükséglet teljes kielégítettsége, továbbá bizonyos lakástartalékok és ugyanakkor egy olyan gazdag lakásválaszték az előfeltétele, amely könnyen hozzáférhetőbbé és cserélhetőbbé teszi a különböző lakásokat.”

Külön fejezetet szentel az író az idős emberek lakásmódja vizsgálatának. Ezt azért tartja fontosnak, mert az életkor támasztanak a lakásokkal szemben.

Művének további fejezeteiben a szerző a különféle lakásrendszerekkel foglalkozik, vizsgálja hogyan lehet felmérni a lakásszükségleteket, kísérletet tesz annak megállapítására, mennyi lakásra lesz szüksége Európának 1980-ig. Ismerteti és kritikailag elemzi a lakáselméleteket. Következtetései széles körű anyaggyűjtésen nyugszanak, megértésüket táblázatok, grafikonok segítik elő. Elvontabb elméleti fejtegetéseit gyakorlati példákkal teszi szemléletesebbé. Megállapításai hasznos segítséget nyújtanak a várostervezőknek és -építőknek kívül a kislakások építőinek, sőt azoknak is, akik a már meglévő lakásukat szeretnék megváltozott igényeikhez és szükségleteikhez célszerűen hozzáalakítani.

(Kossuth, 1974.)

Bacskó Piroška

Kiált Patak vára

— Magyarország felfedezése —

Kezdjük vallomással: jó ilyen könyveket olvasni. Újra és újra elmondhatjuk ezt, ha olyan írásokkal találkozunk, amelyekben szűkebb és tágabb otthonunk gondjairól felelősen ír valaki. Ha volt, van értelmiségi hivatás és felelősségtudat, akkor az sosem a dolgok könnyebbik végét, szebbik oldalát kereste, de mindig is igyekezett megismerni és elemző módon feltárni a valóságot, amely bizony „közelről” sosem olyan szép, mint „magasról nézvést”, mert tele van konfliktussal, sepletkkel, megoldatlan és megoldandó feladatokkal. Aki ma Magyarországon tenni, cselekedni akar, annak kötelessége, de létkérdése is megismerni a valóságot. Lázár István az a fajta magyar értelmiségi, aki sokszor vállalva az éles vitákat, konfliktusokat, nem is kevesek rosszallását is (jaj! nem szeretjük ám azt, aki „kibeszéli a falut!”...) úgy vizsgálja és írja le választott tárgyát, hogy sürgeti, felvillantja, megmutatja a változás útját-módját is. Kölcsev és Széchenyi furor publicusa ez, amely azért „kegyetlen”, „goromba” szeretett magyarjaitval szemben, mert gyarapodni, boldogulni szeretné látni őket. A marxista értelmiségi nem is tehet mást, ha értelmes és lelkiismeretes. Tanulmányozni, eljutni a jelenségtől a lényegig, s a tudás birtokában visszahatni a valóságra — ez a lecke, nem kevés, nem könnyű...

Nem kis fába vágta a fejszét Lázár István. Borsod—Abaúj—Zemplén ma az egyik legnagyobb és legsokszínűbb megyénk. Ország az országban. Ez értendő úgy is, hogy — s ezt éppen Lázár könyvéből tudtuk meg — a megye gondjai, eredményei mindig is erősen meghatározták az egész országot, illetve a megye függvénye is az ország állapotának, gazdasági-politikai helyzetének. Elég, ha itt csupán Borsod iparára utalunk, amelynek már létrejött is a szűkebb (borsod—gömöri, zempléni, abaúji) táj munkaerőfőléte volt hivatva lekötni, de a jelenlegi megye (B—A—Z) munkaerőáramlása, feleslege (Zemplénben), másrészt hiánya (Ózd, Miskolc) minden gondja országosan is jellemző. Mondhatnók úgy is, hogy a megye csepp a tengerben (ha az ország a tenger), de olyan csepp a tengerben, amelyben minden (jó is rossz is) töményebben van meg, mint máshol. Lázár István éppen ezért nem is vállalkozott, vállalkozhatott arra, hogy az egész mai megyét feltérképezze. „Csupán” egy szűkebb tájegységet, ahogy ő írja, gyermekkorai világát, tájait mutatja be, ezt azonban olyan mélységben, gazdagságban, hogy valóban kilátót tud adni az egész megyére, országra.

A hajdani Zemplén az ország egyik legelcsesettebb, legszegényebb megyéje volt. Ne tévesszen meg senkit a táj szépsége, változatossága. A Bodrog-part a folyótól szenvedett (és szenved ma is a tavaszi vizek idején), a Hegyköz és a Tokaji-hegység az elzártágtól és szegénységtől. Kivétel csupán maga a Hegyalja — „szőlővesszejével”, ám ennek a sorsa sem volt soha derűs, felhőtlen. Ma sem az.

Lázár sokoldalúan, sok szempontból vizsgálja meg a vidéket. Vegyük talán először a filológust. Az ember beül a könyvtárba és mindent elolvas, amit a tájról leírtak. Lázárnak szerencséje is van ebben, mint sárospataki diáknak. A város a maga iskolával, tradícióival sugallja is bele is neveli, de meg is szeretetteti fiaival a történelmet. Még a túlzásait, elfogultságait is elnézzük annak a szerzőnek, aki ilyen szenvedélyesen, mármár szent dühvel szereti városát (amely melleleg, sok huza-vona, hányódás után nem is olyan régen lett ismét város.) Ha valaki a történelem feől közlelti meg a dolgokat, többet is megért azokból (a dolgok-

ból), de van más előnye is: a jelenségeket mozgásukban, változásukban tudja szemlélni, ábrázolni. Azt a baedekerek is tudják, hogy ezen a tájon régóta él az ember. Ezt tanúsítják a régészeti leletek, de Lázár megsejtése nem ez. Nem véletlen, hogy a tudományos érdeklődés megint az eredetünk és a honfoglalás kérdései felé fordul. Lázárnak erről is van mondandója, a bodrogközi ember múltjáról, őseiről. Olyan sajátos természeti viszonyok (folyók, árterek, mocsarak) között éltek itt, olyan elzártágban (a folyók szabályozásáig), amelyben az etnikum specifikus ősi tulajdonságai megmaradhattak. (Csak egyetlen érdekes példát! itt élő emberek vénképe megőrizte ősi, ázsiai összetételét, illetve még most is azonosságokat mutat távoli belsejének nepekével.) De említhetnénk a népművészetet is. (Kovács Dániel gyűjtötte, gyűjti lelkes sátoraljai helyi tanítványaival) a már csak itt fel-lelhető népszokásokat is, amelyek egyszerre jelentenek a néprajzosoknak örömet márkáns archaizmusukkal, ugyanakkor súlyos gondokat is, hiszen a táj elmaradottságát is jelezik. Máshol — pl. a Hegyközben — meg éppen a bevándorlók (szlovákok? ruszinok?), tehát nemzetiségek múltját és jelenét bogozgatja, miközben szélesebb kitekintést is ad erre a történelmünk során oly gyakran súlyos kérdésgubancra. Különösen érdekes, mert „hézagpótló”, amit a zempléni (és magyarországi) zsidóság történetéről mond el. Túl sokat fecsegünk (jó és rosszindulattal) ám túl keveset tudunk erről a kérdéstről. Lázár nem kerüli meg a kérdést, alapos történelmi, szociográfiai elemzést ad. Herczegkút és Károlyfalva esetében meg a magyarországi németység (svábok?) beilleszkedésére, szorgalmukra, benső átörökített törvényeikre tér ki. Ezekben az elemzésekben még a szakmabelieknek is adhat újat, annál is inkább, mivel az utóbbi időkig elég kevés publikáció foglalkozott ezekkel a „kényes” kérdésekkel.

Ehhez azonban már kevés a könyvtár. A filoszt felváltja az újságíró, aki lamkadatlanul, kielégíthetetlen tudásszomjával járja a vidéket, hogy mindent maga lásson, mindenről maga győződjön meg, minél több emberrel találkozhasson. A történelemmel a mára kérdez, a mában a folyamatot, a változást (vagy annak lehetőségét) kutatja. Bizony, a válasz nem mindig megnyugtató. Itt most nem csupán arról van szó, hogy elsi-rajtja kedves városa, Sárospatak múltját, iskolái hanyatlását pl. (mert volt abban negatív is! ama derék protestáns iskolaszellem pl. semmi kivétel nélkül nem talált a szolgadiákok dolgoztatásában), hanem hogy elénk tárja a borvidék sanyarú és valóban megdöbbentő pusztulását is. Hová lettek a jó iskolák és a jó szőlőn termelt borok?! — kiálthatnánk fel kissé pathetikusan. Ám Lázár nem pathetikus és nem demagóg. A pataki schola és a hegyaljai bor is az ötvenes évek voluntarista, át nem gondolt iskola, illetve gazdaságpolitikájának esett áldozatul. S milyen nehéz mindkettőt visszaállítani! Túlzónak tűnhet a két dolog párhuzamba állítása, de az élet kínálja az analógiát. Hiszen éppen Lázártól tudjuk, hogy a bor és az iskola ügyében is azonos megoldással kísérleteznek: ha már a minőség oda, legalább a mennyiség legyen nagyobb... Értethető, hogy a vita mindmáig nem ült el e kérdéstről. Különösen a borról nem (Patak lassan megint iparosodó iskolaváros lesz, a pedagógusképzés egyik bázisa). A szenvedélyek és az érdekek, érdekeltségek olyan csatornáit, modus vivendiit kell itt még kialakítani, amelyben a termelési kedv is megnő (megművelik az elárvult kopár hegyoldalakat), a minőség is visszatér, a tokaji megint a „borok királya” lesz. Most nem az.

Egy csak a kommersz és hitelét veszített itókák közül.

Egészen más problémákkal találkozunk a Hegyköz és a Tokaji-hegység című fejezetben. Ez az erdővel borított, apró, elszórt falvakkal telehintett táj veti fel a már említett problémát: az iparét. Mert miből él, él, éljen meg a táj embere, ahol is csak erdők (a Károlyik és mások vadászterületei), meredek szögű, sovány, rosszul termő domboldalak, legelők vannak? Itt mindenkor szegényen éltek, mélyen az országos szint alatt. Innen vándoroltak el legtöbbször távoli iparvidékekre — és Amerikába is.

Ez a vidék adta az üveges, foltozó-fazekas stb. vándorkisiparosokat, a diósgyőri, ózdi, stb. gyárak, az építkezések segéd munkásait. Holott ez a táj — hajdan ercekekben is — ásványokban gazdag. Ki is alakult a jellegzetes ipara (üveg, agyag, porcelán), amely később részben elsorvadt, másrészt erősen átalakult. Kő- és ásványbányái, porcelán, agyag, beton és építőanyagipara ma is jelentős. De ezek sem tudják lekötni a helyi munkaerőt, arra kényszerítve ezzel, hogy vagy ingázzon, vagy boldogabb tájra költözzön. Amit ezekről a bányákról, kisüzemekről megtudunk a szerzőtől, az részben meghökkenítő, máskor elkeserítő, elszomorító, sőt dühítő! Itt most elég legyen csupán a perlit-kálváriát említeni. Tanulságos (s nem csupán a perlit-ügyre!), hogy a provincializmus hogyan egészül ki, milyen jól megfér a hozzá nem értéssel, a rossz, ügvetlen üzleti szellemmel, a távoli KÖZPONT nemtörődömségével, önzésével és hatalmaskodásával. Az „elnyomott vidék” és az „arisztokratikus hivatal” béka-egér harcának csak vesztesei lehetnek. Az egyik oldalon a tényleges elmaradottság (civilizációs, gazdasági, kulturális-tudati is, amely önerejéből nem tud kikászálódni a kátyúból), a másik oldalon a (talán, de nem mindig jóindulatul) könnyő, tunyaság, amely érzéketlenül szemléli ezeket az embereket, vidékeket a kinlódását. Ez szüli meg aztán azt az egészségtelen gyanakvást, amely eleve kételkedéssel fogadja azt, ami „fentről” jön és viszont semmit se fogad el (kezdeményezést, ötletet), ami „lent”.

Van persze ellenpélda is (a bodrogkeresztúri KTSZ), ahol a lelemény, kitűnő üzleti érzék a „semmiből” (agyag, kő, kaolin) is komoly értékeket tud előhozni. Ám, mint említettük már, ezek a jelenségek, példák korántsem csak Zemplénre jellemzőek, hiszen másutt is fellelhetők a maradiság, a bürokratikus sémákban való gondolkodás, de ezek pozitív ellentétei is. A táj jövője joggal aggasztja a szerzőt. A régió fejlődése, az itt élő tízezrek gondjai nem oldhatók meg csupán helyi, megyei erőforrásokból. Ugyanakkor a lemaradás a fejlettebb, gazdagabb tájakkal szemben (településszerkezet, úthálózat, mezőgazdasága, ezen belül a zöldség és gyümölcsstermelés, állattenyésztés, de az iskolák ellátottsága tanerővel is) nem kicsi, és csak átgondolt, tervszerű és szívós munkával hozható be. Mert felmerül ez a kérdés is, hogy pl. érdemes-e a Hegyközben továbbra is fenntartani a ráfizetéses mezőgazdaságot? Ha ipart telepítenek, akkor ki és milyen telepítsen? Mi legyen az elnéptelenedett falvakkal, vidékekkel? Turista-paradicsom lesz? Ahhoz viszont utak kellenek, befektetés, befektetés.

Befejezésül a szerzőt idézzük: „Ami igazán fontos, az mégis az egész vidék, a volt Zemplén sorsa. Ha kiált Patak vára, nem magáért kiált. Saját sorsa, rangja mit sem ér egymagában, boldogulása annak a függvénye, ahogyan a környéke fejlődik.”

Hatalmas munkát végzett Lázár István, s egyben szép példát is teremtett: hogyan párosulhat a lokálpatriotizmus sokoldalú érdeklődéssel és szakismerettel. Úgy tűnik, hogy a sorozat is ebbe az irányba fejlődik tovább: a szakmák, rétegek, energiahordo-

zók (szén, olaj, fa stb.) után egyre komplexebb, egyre tágabb tájegységeket, problematikát fognak össze. Lázár István könyve úttörő-jellegű ebben is. Zemplénről ilyen alapos, sokoldalú munka nem jelent meg az elmúlt 50 évben. Lázár amellett, hogy új ismereteket ad, jótékonyan provokál is. Serkentőleg hat a régió lakóinak, sorsa intézőinek gondolkodására. Kell-e, lehet-e ma írónak többet tenni? (Szépirodalmi, 1974.)

Horpácsi Sándor

ARADI NÓRA

A szocialista képzőművészet jelképei

Mintha időzítetten jelent volna meg Aradi Nóra könyve: abban a felpeszdlő közművelődési életben, melynek ma tevékeny részesei vagyunk, szinte nélkülözhetetlen világos beszéddel, tudományosan igazolt tapasztalatokkal szolgál. A szocialista képzőművészet új, kialakult jelképrendszerének, jelképeinek megértéséhez vezeti el az olvasót-nézőt (mert a könyv olvasva-nézve agitál és tudatosít a pártos, osztályszempontú művészet mellett és érte). Felfedezi az olvasó számára a jelképrendszerek erdejéből azokat a törvényszerűségeket, amelyek orientáló erővel bírnak, amelyek a műalkotásokban a befogadók számára is tudatformáló érték hordozói, amelyek hozzásegítik az olvasót a mű befogadásához, megértéséhez, s biztos fogódzót nyújtanak a tájékozódáshoz.

Aradi Nóra könyve az első olyan kísérleti mű a szocialista képzőművészeti szimbólumok rendszerbe foglalására, mely az alkotó művészettörténész széles körű tudományos kutatómunkájára alapozva a teljesség igényével hat... és tematikailag is teljesen újat hozott. Nem lexikon, mert itt az egyes részek nem különülnek el egymástól, ha külön egészet is alkotnak, szellemi kapcsolódásuk közös gyökerű. Szerves kapcsolódásukhoz csak világosabb szerkesztési elv az alfabetikus rend, de ezen belül az egymásba kapcsolódó tiszta lényeg kihámozása, a forradalmi művészet közös eszmeisége a meghatározó.

Különös érdeme, hogy a képzőművészetben járatlan olvasó is rögtön otthon találja magát abban a sokak számára elvont világban, amit a művészet jelent. Megtanítja az olvasót arra, hogy amit néz, azt tartalmasabban kell látnia, hogy pl. a kalapács itt, egy bizonyos képi szerkezetben

nemcsak egy szerszám, hanem egy a műben megfogalmazott eszmét kifejező motívum, jelkép. Hogy a bika a XX. századi művészetben mint motívum, szinte elfogadottan, művekben bizonyítottan a romboló erőt, a sötétséget, az elnyomást, a fasizmust engedi asszociálni. A sisak, a sarló és kalapács, az utcakő, a szörny, a vörös zászló, a munkás-paraszt szövetség (a motívumok rendszeréből csak e párat kiemelve is) mutatják, hogy az általános és konkrét jelentések hogyan kapnak helyet a műalkotások jelentéstartalmát meghatározón az egyes művekben. A reprodukált művek elemzése rövid, tömör utalásokkal egészítik ki és igazolják a főcím alatt megfogalmazott (irodalmi vonatkozásában is izgalmas, olvasmányos) értékeléseket, utalásokat.

Tiszta, osztályszempontú szelekciót végzett a tudós-művészettörténész, mert el kellett hagynia azokat a jelképeket, melyek nem tartalmazznak olyan belső magot, amihez kötni lehetne a kollektív tudattartalmú képi formációkat, vagy azokat, melyekben a szimbólum tisztázatlan tudattartalmakat asszociálhat. Így elsősorban (csakis) a szocialista tartalmi jelképek, szimbólumok, elfogadott, szinte természetes jelentéstartalmú műalkotások vizsgálata-ra kerül sor.

Világosan kitűnik, hogy más a kép, mint a szimbólum, az egyezményes jel. Hozzáértő használatához segíti az olvasót azáltal, hogy világról alkotott ismereteink forrásait hozzákapcsolja a művész által alkotott egyezményes jelhez —, hogy a látott és gondolt megbonthatatlan egységben a valóságához kapcsolódhassék. Itt a szimbólumok bizonyítottan igazolják, hogy a valóság objektív jelképei mennyire kapcsolódnak a szocialista, haladó eszméhez, hogy érzékelhető jelképeken keresztül hogyan válik a fogalom az eszme hordozójává, hogyan válik nyilvánvalóvá a „rejtett” értelem. „A motívum, szimbólum stb. kifejezések használata korántsem egységes, sőt egyazon gondolkodásmódon, szemléleten belül sem teljesen azonos értelműek a zene, a képzőművészet, az irodalom, a film stb. vonatkozásában; egyik-másik terminus többféle meghatározásával és alkalmazásával találkozhatunk a marxista gondolkodáson belül is. Itt és most azt kívánjuk tisztázni, hogy a képzőművészetre alkalmazva milyen értelemben és összefüggésben fordul el a motívum, a szimbólum, az allegória, a jel.” — írja Aradi Nóra. Majd máshelyütt: „A szimbólumnál, jelképnél egyszerűbb, korlátozottabb kifejezési lehetőségeket tartalmaz az allegória, mely nem helyzeteket, típusokat jelenít meg, hanem közvetlenebbül idéz társadalmi, történeti fogalmakat.” S itt Lukács

Györgyöt idézi, miszerint „az allegória megkerüli a különösséget, az egyesben rejlő lényegi dolgok felszínre juttatását, és így végső soron dezantropomorf, embertől elvonatkoztató, dehumanizáló jellegű. Anélkül, hogy a művészet régebbi, mitológikus korszakaira vonatkozóan mérlegelnénk e főként irodalomtörténeti tapasztalatokat általánosító meghatározás alkalmazhatóságát, vagy akár a benne rejlő goethei nézetet (az allegória: kép, mely nem önmagával, hanem valamilyen fogalommal egy jelentésű), a legújabb kori és jelenkori művészet szám szerint csökkenő allegóriáinak gyakorlatilag jellemző sajátosságára mutatunk inkább rá: az allegória mind gyakrabban érintkezik a magasabb rendű szimbólummal, sőt átcsaphat a még magasabb rendű típusba is.”

Így járja körül azokat az elméleti kérdéseket, melyek egy-egy a tárgyalt kép tipikus vonatkozásaiban az elméleti kérdéshez logikusan kapcsolható.

A könyv világosan megmutatja az egyes jelképek etikai eredetét, s annak fejlődési útját, az egyén és közösség vonatkozásában. Az író egyrészt olyan jelentéstartalmakat vizsgál és tisztáz, amelyek az avantgarde törekvésekben felfedezhetők, másrészt a köznyelvben összekevert szóhasználatokat „teszi a helyükre”. Műalkotáshoz kapcsoltan utal a jel, jelkép, a szimbólum, a motívum eredetére, hogy a művészettörténetben nem eléggé jártas olvasó is a kialakult eredettől indulhasson el az új mű, az ebben megfogalmazott jelentéstartalom vizsgálatához, megértéséhez.

A művészettörténeti stílusproblémák, a XX. század egyetemes és nemzeti problémái, az alkotó és közönség viszonya mindmind visszatérően erősíti az olvasóban a felfedezés örömét, megindítja a művészet birodalmának felfedezése útján. A könyv külső megjelenésében is reprezentatív, méltóan belső tartalmi gazdagságához. A tipográfiai munka, a világos, áttekinthető okos szerkesztés nagy erénye a könyvnek. A reprodukciók kiválasztása is nagy és körültekintő munkára hívja fel a figyelmet. (Kár, hogy egy-két esetben a tartalmi igazság bizonyítására nem sikerült olyan művet reprodukálni, amely művészettörténeti kvalitása hitelével méltó lenne a könyvben megjelentek családjához, azok rangjához, nem utolsósorban a könyv értékéhez.)

Aradi Nóra könyve újabb remekmű abban a sorban, amivel a szerző eddig is — hűen elkötelezettségéhez — gazdagította a művészet megértését, népszerűsítését, nem utolsósorban közművelődésünk hatékonyságát.

(Kossuth, 1974.)

Czinke Ferenc

Dubravec Marcell: Tüzek a hegyekben

Julius Szabó: A partizán siratása I.

**KÖZÉP-SZLOVÁKIAI MŰVÉSZEK A SZLOVÁK NEMZETI FELKELÉS 30. ÉVFORDULÓJÁRA
RENDEZETT SALGÓTARJÁNI KIÁLLÍTÁSÁRÓL**

